

Георг Зимел
фрагментарният
характер
на
живота

есега

Изданието е спечелило конкурс на Министерството на културата.

traduki

Изданието на това произведение беше подкрепено от ТРАДУКИ, литературна мрежа, в която са включени Федералното министерство за европейски и международни въпроси на Република Австрия, Външното министерство на Федерална република Германия, Швейцарската културна фондация „Про Хелвеция“, КултурКонтакт Австрия, Гьоте-институт, Словенската агенция за книгата ЈАК, Министерството на културата на Република Хърватия, ресор „Култура“ в правителството на Княжество Лихтенщайн, Фондацията на Лихтенщайн за култура, Министерството на културата на Република Албания и фондация „С. Фишер“.

Съставителство и превод
Теодора Карамелска

Под редакцията на
Кольо Коев

Georg Simmel
The Fragmentary Character of Life
Essays
Teodora Karamelska, ed.

A selection of texts from vols. 7, 8, 12, 13 of „Gesamtausgabe in 24 Bänden“
Vol. 7: Aufsätze und Abhandlungen 1901-1908, B. I, Hrsg. von Rüdiger Kramme,
Angela Rammstedt und Otthein Rammstedt
Vol. 8: Aufsätze und Abhandlungen 1901-1908, B. II, Hrsg. von Alessandro Cavalli
und Volkhard Krech
Vol. 12: Aufsätze und Abhandlungen 1908-1919, B. I, Hrsg. von Rüdiger Kramme
und Angela Rammstedt
Vol. 13: Aufsätze und Abhandlungen 1909-1918, B. II, Hrsg. von Klaus Latzel

All rights reserved by and controlled through Suhrkamp Verlag Berlin.

Георг Зимел
Фрагментарният характер на живота
(есеи)

Теодора Карамелска, превод от немски, 2014
© of the translation: S. Fischer Foundation by order of TRADUKI
© Теодора Карамелска, съставителство, послеслов, 2014
© Яна Левиева, дизайн, 2014
© издателска къща **Кс** – критика и хуманизъм, 2014

ISBN 978 954 587 185 6

съдържание

Мост и врата	7
Социология на сетивата	15
Големият град и духовният живот	36
Естетическото значение на лицето	58
Рамката за картина. Един естетически опит	66
Проблемът на портрета	76
За карикатурата	90
Психология на гискретността	100
Тайната. Една социалнопсихологическа скица	110
Писмото. Из една социология на тайната	119
Верността. Един социалнопсихологически опит	124
Благодарността. Един социологически опит	132
Чужденецът	144
Човекът като враг. Два фрагмента от една социология	153
Рози. Една социална хипотеза	165
Жената и модата	171
Психология на накута	176
Психология на кокетството	187
Социология на трапезата	204
Социология на общителността	215
Фрагментарният характер на живота. Из предварителни изследвания на една метафизика	237
Теодора Карамелска Георг Зимел: социологически поглед към антиномиите на модерността	257

Големият град и духовният живот*

Най-дълбоките проблеми на модерния живот се коренят в стремежа на индивида да съхрани независимостта и уникалността на своето съществуване от надмошцето на обществото, на исторически наследеното, на външната култура и техника на живота – последното превъплъщение на борбата с природата, която примитивният човек е бил принуден да води в името на своето *физическо* съществуване.

Колкото и XVIII век да призовава към освобождаване от всички исторически породили се в държавата и религията, в морала и икономиката зависимости, за да може изначално добрата природа – една и съща у всеки индивид – безпрепятствено да се разгърне; колкото и XIX век, наред с апела си за свобода, да поощрява и покоящата се на разделението на труда специфика на човека и на дейността му, която му придава несравнимост и неизбежност, но едновременно с това го прави и все по-зависим от съвместната работа с другите; колкото и Ницше да вижда в безпощадната борба на индивида условие за неговото пълноценно развитие, а социализмът да приема, че това условие се крие в премахването на конкуренцията, във всичко това

* Simmel, G., „Die Großstädte und das Geistesleben“, в: Aufsätze und Abhandlungen, 1901-1908, том 1, Frankfurt/M., Suhrkamp, 1992. Превод © Светлана Коева, редакция Колю Коев. Есето е публикувано за първи път на български в сп. *Социологически проблеми*, 2001/1-2, стр. 130-140. Редакцията на есето е актуализирана с оглед на публикуването му в настоящия сборник; бел. изд.

навсякъде прозира един и същ основен мотив: съпротивата на субекта срещу това да бъде нивелиран и използван в един обществено-технически механизъм.

Където продуктите на модерния живот биват разпитвани за своя вътрешен смисъл, така да се каже, мялото на културата за неговата гуша – каквато е днес задачата ми по отношение на големия град – отговорът ще трябва да изследва уравнението, което подобни образувания съставят между индивидуално и наиндивидуално съдържание на живота, приспособяването на личността, чрез което тя се справя с противостоящите ѝ външни сили.

Психологическата основа, върху която се откроява типът индивидуалност, пребиваваща в големия град, е *рязкото повишаване на нервността на живота*, произтичаща от мигновената и непрекъснатата смяна на вътрешни с външни впечатления. Човекът е различаващо същество, т.е. неговото съзнание се възбужда от разликата между настоящото и отминалото впечатление; трайните впечатления, нищожността на различията между тях, привичната регулярност на протичането им, както и на нахлуващите техни противоположности, амортизират, така да се каже, в много по-малка степен съзнанието, отколкото мигновеното наслагване на редуващи се образи, рязката промяна в отстоянието на онова, което човек обхваща с един поглед, неочакваността на натрапващи се импресии. Доколкото големият град създава именно тези психологически условия – с всяко пресичане на улицата, посредством темпото и разнообразието на икономическия, професионалния и обществения живот – той вече оформя в сетивния фундамент на духовния живот, в кванта

съзнание, което той изисква от нас като различаващи същества, едно дълбоко противоречие спрямо малкия град и селския живот, с характерния за тях по-бабен, по-привичен, по-равномерно протичащ ритъм на сетивно-духовни жизнени образи. Оттук преди всичко става понятен интелектуалният характер на живота в големия град в сравнение с този в малкия град, който почива по-скоро върху задушевност и сърдечност в отношенията. Защото те се коренят в несъзнателните душевни пластове и виреят най-добре сред спокойното еднообразие на ненакърнимите привички. Мястото на разсъдъка, напротив, е в пронцаемите, съзнателни, най-горни слоеве на нашата душа; той е най-приспособимата от всички наши вътрешни сили; за да се справи с променливостта и противоречивостта на явленията, той избягва сътресенията и душевните опустошения и това е единственият начин по-консервативната менталност да следва един монотонен ритъм. Така характерният за големия град тип човек – съществуващ, разбира се, в хиляди разновидности – си изработва защитен орган срещу изкореняването, с което го заплашват противоречивите и разбягващи се потоци на външното обкръжение: вместо с чувства той реагира с разсъдък, на който изостреното съзнание, породено от същите обстоятелства, отрежда привилегировано място. Така реакцията на споменатите явления се пренася в най-малко чувствителния, най-отдалечения от дълбините на личността психически орган. Тази разсъдъчност, проявяваща се като един вид защитно средство, което охранява субективния живот от натиска на големия град, намира израз в множество разклонения. Големият град винаги е бил център на паричното

стопанство, тъй като многообразието и концентрацията на икономическата размяна придава на обменното средство такава огромна важност, която не би била възможна при оскъдния обменен процес в селото. Но между паричното стопанство и господството на разсъдъка съществува дълбока взаимна връзка. Обща за тях е чистата деловитост при третирането на хора и вещи, която често пъти съчетава формална справедливост с безпощадна суровост. Изцяло подвластният на разсъдъка човек е равнодушен към всичко действително индивидуално, защото то предполага отношения и реакции, които не могат да бъдат изчерпани с логическа разсъдливост – също както в паричния принцип не изпъква индивидуалността на явленията. Парите се интересуват само от общото в тях, от обменната стойност, която нивелира всяко качество и своеобразие до въпроса за голото количество. Всички емоционални отношения между хората са основават на индивидуалността им, докато разсъдъчните калкулират хората като числа, като безразлични елементи, които представляват интерес само съобразно обективно изчислимото им постижение – така човекът от големия град се отнася към своите доставчици и купувачи, към прислужниците си и често към хората, с които е принуден да общува. Различен е характерът на тесния кръг, в който неизбежно лично познанство също толкова неизбежно придава една по-сърдечна окраска на поведението, простиращо се отвъд чисто обективната преценка на това какво се предлага и какво се получава в замяна.

Най-важното в икономико-психологическата сфера тук е, че в условията на по-примитивни отношения се произвежда за клиента, който поръчва стоката,

т.е. производител и купувач се познават. Модерният голям град живее почти изцяло от производство за пазара, т.е. за клиенти, които никога не влизат в ползрението на производителите, оставайки напълно непознати за тях. Поради това интересът и на двете страни придобива характера на безсърдечна деловитост; нейният разсъдъчно калкулиращ стопански егоизъм няма защо да се страхува от каквито и да било отклонения, предизвикани от ирационалността на личните отношения. Всичко това пребивава в толкова пряка връзка с паричното стопанство – което доминира в големия град и е успяло да измести дори последните останки от домашно производство и непосредствена обмяна на стоки, всекидневно снижавайки производството за клиенти поръчители – че никой не е в състояние да каже дали споменатата духовна, интелектуалистка нагласа е повлияла за възникването на парично стопанство, или паричното стопанство е определящият фактор за нейната поява. Сигурно е само, че формата на живот в големия град представлява хранителната почва за това взаимодействие, факт, който мога да подкрепя с изказването на един от най-значимите английски историци на правото: през цялата английска история Лондон никога не е функционирал като сърцето на Англия, често – като нейния разум, и винаги – като нейния портфейл!

В един привидно незначителен щрих от повърхността на живота се пресичат по характерен начин същите тези духовни потоци. Модерното съзнание е станало в значителна степен пресмятащо. На идеала на природните науки – светът да бъде преобразуван в аритметическа задача, всяка негова част да бъде

фиксирана в математически формули – съответства пресмятащата точност на практическия живот, която пък той дължи на паричното стопанство; именно то изпълва всекидневието на толкова много хора с претегляне, пресмятане, числово определяне, свеждане на качествени стойности до количествени. Посредством калкулиращата същност на парите в съотношението на жизнените елементи е навлязла прецизност, сигурност в определянето на равенства и неравенства, еднозначност в уговорките и договорията, изразяваща се външно във всеобщото разпространение на ръчните часовници. Условиата на големия град са както причина за тази същностна тенденция, така и резултат от нея. Отношенията и делата на типичния обитател на големия град са като правило толкова многообразни и комплицирани: най-вече поради струпването на множество хора с различни интереси отношенията и действията им неминуемо се преплитат и образуват един толкова сложен организъм, че без свършената точност на уговорките и координацията на действията цялото би рухнало, оставяйки след себе си невъобразим хаос. Ако всички часовници в Берлин изведнъж започнат да показват различно време дори само в продължение на един час, целият стопански и останалият делови живот в града би бил разстроен задълго. Към това се прибавя, макар привидно да е нещо пренебрежимо, величината на разстоянията, което превръща чакането и нарушените уговорки в невъзвратима загуба на време. Следователно техниката на живота в големия град е невъзможна без включването с най-голяма прецизност на всички дейности и отношения в една строго установена надсубективна времева схема.

Но и тук на преден план излиза това, което в крайна сметка е и крайната задача на нашите наблюдения, а именно, че от всяка точка на повърхността на живота, макар и да изглежда, че тя едновременно е израснала от тази повърхност и се е сраснала с нея, може да бъде спуснат отвес в дълбините на душевните преживявания и да се покаже, че дори най-баналните външни прояви всъщност са векторно свързани с финалните решения относно смисъла и стила на живот. Точността, изчислимостта, прецизността, които се диктуват от сложността и необозримостта на живота в големия град, са не само в непосредствено отношение с неговия парично-стопански и интелектуалистки характер, но и оцветяват съдържанието му, и същевременно поощряват изключването на онези ирационални, инстинктивни, суверенни характеристики и импулси, които от своя страна се стремят да определят формата на живот, вместо да я приемат за всеобща, схематично прецизирана от външни сили форма. Макар да не е невъзможно в големия град да пребивават облагани от подобни импулси своенравни човешки същества, все пак те са в дълбоко противоречие с типичната му същност, откъдето и страстната омраза на натури като Ръскин и Ницше към големия град – натури, които откриват ценността на живота само в неподдаващата се на схематизиране уникалност, а не в еднообразното и валидното за всички. Затова и тяхната омраза извира от същия източник, от който извира омразата към паричното стопанство и към интелектуализма на съществуването.

Същите фактори, които, благодарение на точността и детайлната прецизност на жизнената форма, застиват в едно отличаващо се с висша степен на безличностност образуване, въздействат, от друга страна, върху най-персоналните елементи. Може би не съществува друг духовен феномен, който да е толкова безусловно присъщ на големия град, колкото преситеността. Тя е преди всичко последица от бързо сменящите се и непосредствено свързани в своите противоположности нервни възбуди, от които ни се струва да произтича и повишаването на интелектуализма на големия град; тъкмо поради това глупавите и изначално безжизнените духовно хора обикновено няма как да са преситени. Така както един прекомерно изпълнен с наслади живот води до пресищане, защото възбужда нервите до такъв предел, че от определен момент нататък те вече не са в състояние да реагират, така и по-безобидни впечатления посредством мигновеност и рязък обрат изтръгват от нервите мощна реакция, обтягат ги толкова брутално, че те изразходват последните си запаси от сила и, оставайки в същото обкръжение, нямат време да се заредят с нова енергия. Възникващата по този начин неспособност да се реагира с нужната енергия на нови гразнения е тъкмо онази преситеност, която всъщност демонстрира всяко дете на големия град, за разлика от децата, израснали в по-спокойна и по-малко променлива среда. С този психологически извор на преситеността е свързан и другият извор, който се влива в паричното стопанство. Същността на преситеността се състои в притъпяване на разликите между нещата, не в смисъл, че различията не се долавят, сякаш хората са безчувствени, а в смисъл, че значимостта и ценността на различията

между нещата, а следователно и на самите неща, се приемат за нищожни. Така за преситения те се явяват в една избледняла, сива тоналност, като нито едно от тях не е достойно да бъде предпочетено пред другото. Тази душевна настройка е адекватният субективен рефлекс на пронизващото всичко парично стопанство; доколкото парите изравняват всяко многообразие на нещата, свеждат всички качествени разлики между тях до разлики в количеството, доколкото парите, с тяхната безцветност и безразличност, стават общ знаменател на всички ценности, те са най-ужасяващият нивелир, те изкормват безпощадно ядрото на нещата, тяхната уникалност, специфичната им ценност, несравнимостта им. Всички неща плуват с еднакво специфично тегло в несекващия паричен поток, разположени са на една и съща плоскост и се различават само по своите размери. В отделни случаи това оцветяване, или по-скоро обезцветяване, на нещата посредством тяхната еквивалентност с парите може да е незабележимо малко, но като се има предвид отношението на богатия към предметите, които би могъл да придобие с пари, дори може би цялостният характер, който публичността придава на тези предмети повсеместно, тези случаи са се натрупали до степен да бъдат твърде забележима величина.

Затова и големите градове, които са основни центрове на паричното стопанство и в които продажността на нещата се набива на очи в много по-голяма степен, отколкото при условията на малки общности, са същински убежища на преситеността. В големите градове е най-силно изразен онзи ефект от събирането заедно на хора и неща, който максимално възбужда нервните реакции на индивида; посредством

чисто количественото интензифициране на същите тези условия обаче споменатият ефект се превръща в своята противоположност – в този своеобразен феномен на приспособяване: преситеността – при което нервите съзират последна възможност да се адаптират адекватно към съдържанията и към формата на живот в големия град, като отказват да реагират – така самосъхранението на определени натури се осъществява с цената на обезценяване на целия обективен свят, което в крайна сметка неизбежно води до усещане за също такова обезценяване на собствената личност.

Макар субектът да трябва съвсем сам да обживее тази форма на съществуване, неговото самосъхранение в условията на големия град изисква не по-малко негативно поведение от социално естество. Духовните отношения между жителите на големия град би трябвало формално да се определят като резервирани. Ако на непрекъснатия външен досег с безброй хора би трябвало да съответстват толкова вътрешни реакции, колкото в малкия град, където човек познава почти всеки срещнат и има положително отношение към всеки, то той изцяло би се атомизирал вътрешно, би изпаднал в състояние, което трудно можем да си представим. Отчасти това психологическо обстоятелство, отчасти правото на недоверие при мимолетния ни досег с бързо чезнещите елементи на живота в големия град ни принуждават да възприемем такава резервираност, вследствие на която дори бегло не познаваме дългогодишните си съседи и която човекът от малкия град смята за студенина и безчувственост. Ако не се лъжа, вътрешната страна на тази външна резервираност е не само

безразличието, а – по-често, отколкото можем да си представим – една едва забележима антипатия, взаимна чуждост и взаимно отблъскване, които могат в момент на непосредствен допир да се превърнат дори в битка и в омраза. Цялата вътрешна организация на един разраснал се до такава степен живот почива върху изключително многообразно степенуване на съвсем кратки и много дълготрайни симпатии, състояния на безразличие, антипатии. Впрочем сферата на безразличието не е толкова голяма, колкото изглежда на пръв поглед; ние реагираме на почти всяко впечатление, предизвикано у нас от друг човек, с определено чувство, чиято несъзнателност, мимолетност и променливост като че ли го свеждат до безразличие. Фактически обаче това безразличие би било за нас също толкова неестествено, колкото би била непоносима неопределеността на безразборните в противоречивостта си усещания – от тези две типични за големия град опасности ни спасява антипатията, латентният и предварителен стадий на практическия антагонизъм; тя поражда дистанцията и отвръщането на погледа, без които такъв тип живот би бил невъзможен. Нейните степени и смесици, ритъмът на нейното изплуване и изчезване, формите, в които придобива релевантност – всичко това, заедно с унифициращите мотиви, съгражда едно неразчленимо цяло на формата на живот в големия град. Това, което тук изглежда като дисоцииране, представлява всъщност само една от елементарните форми на социализация. Резервираността, чийто обертон е скритата антипатия, обаче се явява на свой ред обвивка на една много по-обща духовна същност, характерна за големия град. Резервираността осигурява на индивида степен

на лична свобода, аналогия на която не може да бъде открита в други социални отношения; в този смисъл тя ни връща обратно към една от големите тенденции на развитие на обществения живот изобщо, към една от малкото, за които може да се намери приблизително общовалидна формула.

Най-ранният стадий на социалните образувания, който може да бъде проследен исторически, както и в оформящи се днес структури, изглежда по следния начин: един относително малък кръг, затворен за съседни, чужди или антагонистични кръгове, затова пък с толкова по-голяма вътрешна спойка, който предоставя на отделния член съвсем малко пространство за разгръщане на способностите и за свободни, отговорни сами по себе си действия. Така се поставя началото на семейни и на политически групи, на изграждането на партии, на религиозни общности; самосъхранението на съвсем млади обединения изисква строго определени граници, централизирано единство и поради това не може да позволи на индивида свобода и уникалност на вътрешното и външното развитие.

От този стадий нататък социалната еволюция поема едновременно в две различни, но все пак съответстващи си посоки. В степеня, в която групата нараства – числено, пространствено, по значимост и жизнено съдържание – се разхлабва и нейното непосредствено вътрешно единство, строгостта на първоначалното разграничаване спрямо другите се смекчава от взаимодействия и връзки с тях; едновременно с това индивидът придобива свобода на действие, надвишаваща далеч първоначалната ревностна граница, както и специфика и своеобразие, възможност

за която дава разделението на труда в нарасналата група. По тази схема са се развили държавата и християнството, гилдиите и политическите партии и безброй други групи, макар, разбира се, специфичните условия и сили на всяка една от тях да модифицират общата схема.

Струва ми се, че тази схема може да бъде проследена ясно в развитието на индивидуалността в големия град. Животът в малкия град в Античността и в Средновековието ограничава движението и контактите на индивида навън, както и самостоятелността и диференциацията му вътре – ограничения, при които модерният човек не би могъл да диша! И днес човекът от големия град, ако бъде преместен в един малък град, изпитва поне в най-общ смисъл сходни ограничения.

Колкото по-малък е кръгът, който образува нашата среда, колкото по-ограничени са надхвърлящите го отношения към другите, толкова по-ревностно той надзирава действията, начина на живот, начина на мислене на индивида, толкова по-лесно някаква качествена и количествена особеност би взривила рамките на цялото. Изглежда, че в това отношение античният полис е имал характера на малък град. Непрекъснатата заплаха за съществуването му от близки и далечни врагове поражда онази тясна сплотеност в политическо и военно отношение, онзи надзор на гражданина върху гражданина, онази ревност на цялото спрямо индивида, чийто отделен живот е бил до такава степен потискан, че той е могъл да уравновесява това положение най-много чрез ролята си на деспот в дома. Невероятната подвижност и възбудимост, уникалната пълнота на атинския живот може да бъде

обяснена може би с това, че един народ, състоящ се от несравними по своята индивидуалност личности, се е борил с постоянния вътрешен и външен натиск на един геиндивидуализиращ малък град. Това от своя страна породило напрегната атмосфера, в която по-слабите са потискани, а силните – подбуждани към най-страстно себеутвърждаване. Тъкмо по този начин в Атина се стига до разцвет на онава, което, без да подлежи на точно описание, трябва да бъде обозначено като „общочовешкото“ в духовното развитие на нашия вид.

Защото това е взаимовръзката, чиято фактическа и историческа валидност ще се отстоява тук: най-отдалечените и най-общите съдържания и форми на живота са тясно свързани с най-индивидуалните; и двете имат свой общ предшественик, но и враг в лицето на сплотените образувания и групи, чийто стремеж за самосъхранение също така ги противопоставя на общото и далечното извън тях, както и на свободно подвижното и индивидуалното вътре в тях. Както при феодализма „свободният“ човек бил онзи, който бил подвластен на поземлено право, т.е. на правото на най-широкия социален кръг, а несвободен – този, чийто право произтичало единствено от тесния кръг на една феодална общност, а самият той бил изключен от широкия социален кръг, така днес в един по-висш и по-изтънчен смисъл обитателят на големия град е „свободен“, за разлика от обитателя на малкия град, който е ограничен от дребнавост и предразсъдъци. Защото взаимната резервираност и безразличност, които са духовните жизнени условия на големите кръгове, не се преживяват никъде толкова силно като фактор за независимостта на индивида, колкото в тълпата на

големия град – едва физическата близост и телесното сцепление правят душевната дистанция действително видима. Несъмнено просто обратната страна на тази свобода е, че човек не се чувства може би никъде така самотен и изоставен, както в тълпата на големия град; защото съвсем не е необходимо свободата да бъде преживявана като душевен комфорт.

Не само непосредствената мащабност на площта и числеността на хората са тези елементи, които поради световноисторическата корелация между увеличаване на кръга и на личната вътрешно-външна свобода превръщат големия град в убежище на тази свобода, но и ако отидем отвъд тези видими пространствени измерения, градовете могат да бъдат обозначени като убежища на космополитизма. Подобно на тенденцията на развитие на богатството – което, достигайки определено равнище, има склонността да се умножава в ускорена прогресия и сякаш от само себе си – щом е премината определена граница, се разширява като в геометрична прогресия хоризонтът на индивида и периметърът на икономическите, личните, духовните връзки на града, неговата идеална територия. Всяко отволювано динамично разширение на града става стъпало не просто за също такава, а за следващо, още по-голямо разширение, от всяка нишка, която градът заплита, се ражда, сякаш сама по себе си, нова, точно както т.нар. *unearned increment* на поземлената рента носи на собственика, чрез просто разширяване на търговията, нарастващи от само себе си печалби. В този пункт количественото измерение на живота непосредствено се превръща в качествено. Жизнената сфера на малкия град е по същество затворена в себе си. От решаващо значение за големия град е, че

неговият вътрешен живот се разпростира вълнообразно върху по-нататъшна национална или интернационална територия. Ваймар не е пример за обратното, тъй като неговото значение е било свързано с отделни личности и е отмирало с тях, докато големият град се характеризира тъкмо с принципна независимост дори от най-значимите личности – обратната страна и цената на независимостта, на която се радва всеки живеещ в града.

Решаващата характеристика на големия град се състои в това функционално уголемяване отвъд физическите граници, което от своя страна въздейства обратно и придава на живота в града тежест, значимост, отговорност. Както човек не свършва дотам, докдето се простират границите на неговото тяло или на територията, която разработва със своята дейност, а представлява сборът от ефекти, които времето и пространствено се излъчват от него, така и градът се състои от тоталността на простиращите се отвъд неговия непосредствен периметър въздействия. Едва това е действителният обсег, в който намира израз неговото съществуване.

Всичко това показва, че индивидуалната свобода, която е логическото и историческо допълващо звено на подобно надмозване на границите, трябва да се разбира не само в негативен смисъл просто като свобода на движението, премахване на предразсъдъците и на филистерското тесногърдие; същественото при нея се състои в това, че уникалността и несравнимостта, които в крайна сметка по някакъв начин са присъщи на всеки индивид, намират израз в оформянето на живота. Това, че следваме законите на собствената природа – което също означава свобода – става за

нас и за другите съвсем ясно и несъмнено едва когато външният израз на тази природа се различава от този на другите; едва нашата неподменност с другите доказва, че нашият начин на съществуване не ни е наложен от другите.

Градът преди всичко е поле на високо икономическо разделение на труда. Той поражда такива екстремни явления като доходната професия на *Quatorzième* в Париж: лица, които могат да бъдат открити по табелите на жилищата им, облечени в подходящи костюми, готови всеки момент да бъдат повикани там, където на масата седят 13 души. Именно в съответствие с мярката на своето разширение градът предлага все повече решаващите условия за разделието на труда: защото е единица, която благодарение на мащабите си е възприемчива към голямо разнообразие от услуги, докато същевременно струпването на индивиди на едно място и тяхната борба за клиенти принуждават всеки към специализация на производството, така че да не може да бъде лесно изместен от друг.

Решаващото е, че градският живот е преобразувал борбата с природата за осигуряване на препитание в борба за човека, че отвоюваната печалба се дължи вече не на природата, а на човека. Защото тук тече не само току-що споменатият поток на специализация, а един още по-дълбок: предлагащият трябва винаги да се стреми да събужда все нови и все по-специфични потребности у клиентите. Необходимостта от специализация на производството, за да се откриват нови, още неизчерпани източници на печалба, да се изнамери нова, труднозаменяема функция, тласка към диференциация, усъвършенстване, обогатяване на потребностите на публиката, което

несъмнено би трябвало да доведе до нарастващи персонални различия вътре в тази публика. Това поражда индивидуализиране в по-тесен смисъл на духовните качества, към което градът предразполага поради своята мащабност. Налице са множество причини за това. Преди всичко трудностите да наложиш собствена личност в рамките на големия град. Там, където количественото нарастване на значимостта и енергията достига своя предел, се прибъзва до качествено разграничаване, за да може чрез възбуждане на възприемчивост към различията да се спечели на своя страна съзнанието на социалния кръг, което в крайна сметка изкушава индивида да се впусне в немислими чудатости, в типичните за големия град екстравагантности като това да се отличаваши от другите, предизвиква капризи, претенциозност, чийто смисъл се крие не в съдържанието на такова държане, а в неговата форма „да бъдеш различен“, на себеизтъкването, за да бъдеш забелязан – за много хора това е единственото средство по заобиколния път през съзнанието на другия да защитят самооценката си и усещането, че тежат на мястото си. В същия този смисъл влияние оказва един труднозабележим, но всъщност видимо кумулативен по своите последици момент: краткостта и редкостта на срещите в големия град в сравнение с общуването в малкия град. Защото тъкмо от това произтича изкушението да се изтъкне собственото Аз по най-отчетлив, най-цялостен и възможно най-характерен начин; тук то е значително по-силно, отколкото при честите и продължителни срещи, които помагат на другия да си изгради недвусмислен образ за съответната личност.

Най-дълбоката причина за това именно големият град да събужда импулс към възможно най-индивидуализирано съществуване на личността – независимо дали винаги основателно или винаги успешно – ми се струва следната: Развитие на модерната култура се характеризира с превъзходството на това, което може да се нарече обективен дух, над субективния дух, а това ще рече, че в езика, както и в правото, в техниката за производство, както и в изкуството, в науката, както и в предметите от всекидневното ни обкръжение е въплътен един резултат от този дух, чието непрестанно нарастване е следвано от интелектуалното развитие на индивидите твърде непълноценно и с все по-голямо закъснение. Ако хвърлим поглед например към необятната култура, която през последното столетие се е въплъщавала в предмети и знания, в институции и луксозни вещи, и ако я сравним с културния напредък на индивидите в същия отрязък от време – поне с този на висшите слоеве – то пред нас се разкрива една страховита разлика в нарастването между двете, дори в някои отношения регрес на културата на индивида, що се отнася до духовност, деликатност, идеализъм. Това несъответствие е по същество резултат от нарастващо разделение на труда, тъй като то изисква от индивида все по-голяма едностранчивост на реализацията, чиято връхна точка често означава заличаване на личността като цяло. Във всеки случай индивидът се оказва все по-малко и по-малко подготвен за това разрастване на обективната култура. Вероятно по-малко съзнателно, отколкото във всекидневната си практика и в породения от нея смътен комплекс от чувства, той е принизен до

*quantité négligeable**, до пращинка на фона на чудовищната организация от неща и сили, които постепенно му отнемат напредъка, духовността, ценностите и преобразуват тяхната субективна форма в един чисто обективен живот.

Нужно е още само да добавим, че големият град е същинската сцена на тази извисила се над всичко лично култура. Тук, в сградите и в учебните заведения, в чудесата и в комфорта на покоряващата пространството техника, във формациите на обществения живот, във видимите гържавни институции откриваме такава тържествуваща кристализация на безличностния дух, че личността няма никакъв шанс да утържи своите позиции. От една страна, животът ѝ е безкрайно улеснен, в смисъл, че от всички страни се предлагат стимули, забавления, възможности за запълване на времето и съзнанието и те я носят по течението, така че тя няма нужда да се опитва да плува сама. От друга страна обаче, животът във все по-голяма степен се гради от тези безлични съдържания и възможности, които се стремят да изтласкат собствено личния колорит и несравнимостта; така че, за да може този най-личен елемент да оцелее, той трябва да демонстрира нещо изключително своеобразно и непривично, да го преувеличи, за да може то да бъде чувано, дори от самото себе си. Атрофията на индивидуалното, предизвикана от хипертрофията на обективната култура, е една от причините за яростната омраза, която проповедниците на крайния индивидуализъм, начело с Ницше, изпитват към големия град, но също така и основание за това те да са толкова страстно

* фр. – Пренебрежима величина; бел. прев.

обичани именно в големия град, да изглеждат тъкмо на обитателя на големия град едновременно глашатаи на незадоволения му копнеж и негови спасители.

Ако тези две форми на индивидуализъм, подхранващи се от количествените отношения на големия град – индивидуална независимост и формиране на личностна уникалност – бъдат изследвани относно мястото им в историята, големият град придобива съвсем нова стойност в световната история на духа. Осемнадесети век заварва индивида впримчен в жестокости, станали вече безсмислени връзки от политически, аграрен, гилдиен и религиозен характер – ограничения, които налагат на човека както една неестествена форма, така и отдавна доказало своята несправедливост неравенство. При тези обстоятелства се ражда призивът за свобода и равенство – вярата в пълната свобода на движение на индивида във всичките негови социални и духовни отношения, която би откряла в хората общата благородна същност, с каквато природата е дарила всеки човек и която обществото и историята просто са изкривили. Наред с този идеал на либерализма през XIX век, благодарение на Гьоте и на Романтизма, от една страна, и на икономическото разделение на труда, от друга, се разраства още една тенденция: освободените от историческите окови индивиди се стремят вече и към различаване помежду си. Не „общочовешкото“ у всеки индивид, а именно качествена уникалност и незаменяемост са вече носители на неговата ценност. В борбата и в извършващото се с променлив успех преплитане на тези две така очертани тенденции за определяне ролята на субекта в рамките на цялото протича външната и вътрешната история на нашето време.

Функцията на големия град е да осигури пространството както за тази борба, така и за стремежа към обвързване на двете начала, тъй като неговите специфични условия ни се разкриха като шанс и стимул за тяхното развитие. Така големият град придобива уникална и плодотворна роля за развитието на духовното съществуване. Той ни се представя като едно от онези големи исторически образувания, в които на равни основания се срещат и се разгръщат противоречивите, обгръщащи живота потоци. Независимо обаче дали отделни техни явления ни харесват или не, те излизат от сферата, в която можем да възприемаме нагласата на съдници. Тъй като тези сили са проникнали както в корените, така и във върховете на цялостния исторически живот, от който ние с нашето мимолетно присъствие сме само една нищожна клетка, то нашата задача не е нито да обвиняваме, нито да прощаваме, а само да разбираме*.

* (Бел. на Зимел:) Съдържанието на този доклад поради характера си не препраща към каквато и да било литература. За обосноваване и разширяване на основните културноисторически идеи в него вж. книгата ми *Философия на парите*.